

УДК 339.9(477)

В.М.Костюченко, д.е.н, К.П.Кравець,
Київський національний торговельно-економічний університет,
м. Київ

АКТИВІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНОГО КРЕДИТУВАННЯ ДЛЯ СТРУКТУРНОЇ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Досліджено проблеми експортної діяльності українських підприємств. З'ясовано фактори, що негативно впливають на кредитування структурної переорієнтації експорту. Обґрунтовано та запропоновано механізм функціонування системи державної підтримки кредитування експорту в умовах його структурної переорієнтації.

Исследованы проблемы экспортной деятельности украинских предприятий. Определены факторы, негативно влияющие на кредитование структурной переориентации экспорта. Обосновано и предложено механизм функционирования системы государственной поддержки кредитования экспорта в условиях его структурной переориентации.

Export activity problems of the Ukrainian enterprises are investigated. The factors negatively influencing crediting of structural reorientation of export are defined. It is proved and is offered the mechanism of functioning of the state support system of crediting of export in the conditions of its structural reorientation.

Ключові слова: експорт, структурна переорієнтація, кредитування, система державної підтримки.

Глобальна економічна криза, яка розпочалася восени 2008 р., суттєво вплинула на зовнішньоекономічну діяльність українських підприємств-експортерів. У перший місяць 2009 р. обсяги зовнішньої торгівлі України скоротилися майже вдвічі, а темпи падіння зовнішньоторговельного обороту в 1,5 раза випереджають темпи падіння внутрішнього виробництва. Наслідками кризи стали скорочення експорту, що супроводжується спадом обсягів виробництва, скороченням персоналу на підприємствах.

Відставання України від провідних країн світу у сфері нарощування середньо- та високотехнологічного експорту є однією з найбільш суттєвих проблем економічного розвитку України на сучасному етапі. Виправити ситуацію можна шляхом активнішого адресного застосування механізмів та інструментів державної підтримки експорту, серед яких провідну роль відіграє експортне кредитування та надання державних гарантій.

Значний внесок у розвиток кредитування підприємств, вивчення ролі кредиту в фінансуванні переорієнтації зовнішньої торгівлі зробили відомі вчені: К.Ф.Блюмфілд, П.Массе, М.Міллер, О.Моргенштерн, С.П.Роуз, Дж.Ф.Сінкі, Й.Шумпетер, Г.І.Бірман, В.В.Ковальов, О.І.Лаврушин, Я.С.Мелкумов, О.Л.Смірнов. Серед українських науковців, праці яких присвячено дослідженню згаданих проблем, варто назвати О.В.Васюренка, В.Геєця, М.І.Крупку, В.Д.Лагутіна, Д.Г.Лук`яненка, Б.Л.Луціва, А.М.Мороза, А.А.Пересаду, М.І.Савлука, С.І.Юрія. Незважаючи на значний прогрес у розробці нових механізмів кредитування, низка питань, пов'язаних з діяльністю експортоорієнтованих підприємств в Україні, є недостатньо вивченими вітчизняними фахівцями і потребують

подальших досліджень теоретико-методичних засад і вдосконалення практики кредитування цих підприємств. Зокрема, це стосується організації процесу банківського кредитування експортоорієнтованих підприємств, достатності банківських кредитних ресурсів, обґрунтування показників оцінки кредитоспроможності позичальників, їхньої конкурентоспроможності на світовому ринку та ефективності інвестиційної діяльності.

Зазначене вище свідчить про необхідність вивчення процесу кредитування експортоорієнтованих підприємств з метою подальшої інтеграції економіки України у світовий економічний простір, що доводить актуальність теми дослідження.

Метою статті є виокремлення та обґрунтування пріоритетних напрямків експортного кредитування структурної переорієнтації зовнішньої торгівлі.

Об'єктом статті є процес банківського кредитування експорту зовнішньої торгівлі в контексті її структурної переорієнтації в умовах глобалізації.

Експорт товарів є складовою частиною зовнішньоторговельних операцій. При цьому під експортом товарів трактують діяльність, пов'язану з продажем і вивезенням за кордон товарів для передачі їх у власність іноземному контрагенту.

Оцінюючи обсяги експорту товарів з України протягом 2004-2009 рр., слід відзначити його щорічне зростання, за винятком 2009 р. (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяги експортно-імпортних операцій України в 2003-2009 рр. [8]

Показники	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Експорт товарів, млн. дол. США	23066,8	32666,1	34228,4	38368	49296,1	66954,4	39702,9
Імпорт товарів, млн. дол. США	23020,1	28996,8	36136,3	45038,6	60618	85535,3	45435,6
Сальдо (+, -), млн. дол. США	46,7	3669,3	-1907,9	-6670,6	-11321,9	-18580,9	-5732,7
Коефіцієнт покриття експортом імпорту, %	1,002	1,127	0,947	0,852	0,813	0,783	0,874

За 2009 р. експорт товарів становив 39702,9 млн. дол., імпорт – 45435,6 млн. дол. США, що складало 59,3% та 53,1% від обсягів 2008 року відповідно. Від'ємне сальдо становило 5732,7 млн. дол. (за 2008р. – мінус 18580,9 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту склав 0,87 (за 2008р. – 0,78). Зовнішньоторговельні операції проводились з партнерами із 213 країн світу. Обсяги експорту до країн СНД становили 33,9% від загального обсягу експорту, Азії – 30,6%, Європи – 25,9% (у т.ч. до країн Європейського Союзу – 23,9%), Африки – 6,6%, Америки – 2,8%, Австралії і Океанії – 0,1%.

Найбільш уразливим місцем української економіки залишається структура експорту. У сучасних умовах в Україні не тільки зберігається, але й посилюється сировинна орієнтація експортування продукції. Згідно з ранжуванням товарних груп українського експорту, провідні позиції належать продукції металургії, хімічної промисловості та сільського господарства, що свідчить про сировинну спрямованість і недостатній технологічний розвиток української економіки. З урахуванням входження до СОТ, Україна пристосовується до існуючого (у тому числі в межах ЄС) міжнародного поділу праці за наявної та незмінної структури експорту лише як сировинний додаток, що постачає на світові ринки дешеві товари, сировину, напівфабрикати та стратегічні ресурси. Така стратегія для України є не тільки непривабливою, а й дуже небезпечною, оскільки ставить її розвиток у пряму залежність від коливань світової кон'юнктури на продукцію традиційних галузей економіки (металургія, хімічна промисловість, деревообробна, легка, харчова промисловості тощо).

Світова фінансова криза (кінець 2008-2009 рр.), зростання цін на газ, та відповідно, зниження конкурентоспроможності української металургійної та хімічної продукції на світових ринках вказують на те, що в країні необхідно проводити структурну реформу. Проведення реформи вимагає активних заходів державного управління процесами кардинальної структурної перебудови зовнішньої торгівлі, у тому числі й на різних її рівнях на основі системного комплексного науково-практичного підходу.

Серед заходів державної підтримки експорту промислової продукції центральне місце має посісти фінансова підтримка, зокрема: субсидування процентних ставок за експортними кредитами; гарантійна підтримка; довгострокове експортне кредитування. Кредит і кредитні відносини є невід'ємною складовою економічної системи України. Сфера кредитування безпосередньо пов'язана з потребами розвитку національного виробництва. Знаходячись у центрі сучасного грошово-фінансового господарства, обслуговуючи інтереси господарських суб'єктів, кредит опосередковує зв'язки між державою, банком, товаровиробниками і населенням. Нині в Україні завдання відновлення виробничого призначення кредиту стає одним із першочергових. Кредитні відносини мають сприяти інтеграції господарства України у світове господарство і забезпечувати прогресивний розвиток вітчизняного товарного виробництва.

Кредитування експорту може здійснюватися у формах, представлених у табл. 2.

За даними табл. 2 видно, що кредитування можуть здійснювати як фінансові, так і нефінансові установи. Проте суттєві можливості кредитування експорту залишаються за банками. Для цього є кілька

причин.

Таблиця 2

Форми кредитування експорту

Форма	Характеристика
Авансові платежі	надання країнами-експортерами іноземним виробникам
Банківське кредитування	надання кредитів у дорозі; відкриття кредитних ліній; надання кредитів під товари або товарні документи в країні імпортера; бланкові кредити
Факторинг	придбання банком або спеціалізованою факторинговою компанією права вимоги щодо виплат за фінансовими зобов'язаннями здебільшого у формі дебіторських рахунків за поставлені товари чи послуги. Експортер поступається факторинговій фірмі правом отримання платежів від платників за поставлені товари. Остання, в свою чергу, зобов'язується повертати йому гроші у міру їх надходження від боржників або оплатити йому всю суму відразу. За здійснення факторингових операцій експортер вносить передбачену угодою плату, яка може бути дещо вищою від відсотків за кредит. Факторинг зручніший для фінансування експорту товарів споживання з терміном кредитування від 90 до 180 днів
Форфейтинг	кредитування експортера шляхом придбання векселів, акцептованих імпортером, або інших боргових вимог. В обмін на придбані цінні папери банк виплачує експортеру еквівалент їх вартості готівкою з вирахуванням фіксованої облікової ставки, премії за ризик не оплати зобов'язань та разового збору за зобов'язання купити векселі експортера. Форфейтинг використовується при фінансуванні експорту товарів виробничого призначення з терміном кредитування до кількох років
Лізинг	кредитування купівлі машин, обладнання, споруд виробничого призначення на основі укладання орендної угоди, за якої орендар сплачує орендну плату частинами та орендодавець зберігає право власності на товари до кінця терміну. Лізинг передбачає відносини купівлі – продажу та оренди, але основою відносин є кредитна операція – лізингова компанія надає орендару фінансову послугу
Компенсаційні угоди	форма довгострокового кредитування, за якої в рахунок погашення кредиту здійснюються зустрічні поставки продукції, виготовленої на обладнанні, під купівлю якого був наданий кредит

По-перше, банки зацікавлені в наданні кредитів експортоорієнтованим підприємствам через стійкі надходження у валюті, що забезпечує погашення боргу і одержання відсотків, використання валютних контрактів (щодо поставки продукції) підприємства-позичальника як застави при наданні позички, високу надійність клієнтів - експортоорієнтованих підприємств.

По-друге, банки, здійснюючи кредитування експортоорієнтованих підприємств, впливають на конкурентоспроможність останніх на міжнародному ринку.

По-третє, у міжнародному кредитуванні широко застосовуються синдиковані кредити, які надаються декількома банками одному позичальнику. Створення синдикату банків дозволяє об'єднати ресурси

його учасників для проведення великих кредитних операцій. Обсяги синдикуваного кредиту, як правило, сягають декількох мільярдів доларів, а строки досить тривалі – в середньому 7-10 років. Такі умови кредитування дозволяють, з одного боку, зібрати таку суму кредиту, яка не під силу одному банку, а з іншого - розподілити кредитний ризик між всіма його учасниками пропорційно їхньої частки в сумі кредиту.

Водночас існує низка факторів, що суттєво впливають на зменшення частки банківських кредитів експортоорієнтованим підприємствам у загальному обсязі кредитів. Насамперед це недосконале валютне законодавство, неефективна підтримка державою експортоорієнтованих підприємств та банківських установ, що їх кредитують, недостатність у банків фінансових ресурсів для експортного кредитування, недосконала технологія банківського кредитування експортоорієнтованих підприємств, що підвищує ризик кредитної операції, негативно впливає на поверненість кредиту та відсотків за ним.

Активізація операцій банків з кредитування експортоорієнтованих підприємств пов'язується із забезпеченням з боку держави гарантій (там, де доцільно) для кредиторів та експортоорієнтованих підприємств. На державному рівні є необхідним врегулювати питання створення та функціонування системи державної підтримки страхування та кредитування експорту. Зокрема, сформулювати мету державної підтримки експорту та визначити основні напрями, за якими здійснюється державна підтримка страхування та кредитування експорту. При кредитуванні експорту, що передбачає надання кредиту постачальнику або кредит покупцю, необхідне врахування некомерційного ризику, що включає в себе політичний та катастрофічний ризику. Є необхідним визначення на законодавчому рівні переліку подій, що зараховуються до політичних і катастрофічних ризиків, і такого виду цивільно-правових відносин, як страхування експортних кредитів.

Стимулювання вітчизняного експорту може відбуватися на основі: гарантування участі українських експортерів у тендерах за кордоном шляхом надання за рахунок коштів Державного бюджету гарантій незмінності тендерної пропозиції українських експортерів; встановлення, порядку часткової компенсації ставки за кредитами, які надаються в національній та іноземній валюті українськими банками підприємствам-експортерам; визначення видів страхування, які здійснюються страховиком з метою реалізації державної політики у сфері страхування експортних кредитів (операції страхування комерційних і некомерційних ризиків можуть бути розділені: страхування комерційних ризиків страховик має здійснювати за власний рахунок, а страхування некомерційних ризиків – за рахунок Державного бюджету); забезпечення прав кредиторів і створення відповідної інфраструктури (кредитних бюро,

рейтингових агентств тощо), яка буде сприяти зниженню банківських ризиків по операціях з кредитування експортоорієнтованих підприємств.

Отже, державна підтримка українських експортерів у вигляді компенсації процентної ставки за експортними кредитами в межах мінімально дозволеної ставки кредитування з урахуванням валюти, що використовується, і терміну експортного кредиту, стане ефективним механізмом просування українських товарів на зовнішні ринки, що не суперечитиме зобов'язанням України в рамках СОТ. Так, ставки по експортних кредитах, які щомісячно переглядаються, нині складають 5,5-6,0%. Тому, якщо, наприклад, Укрексімбанк надає підприємству-експортеру кредит у доларах під 10% річних, то субсидування не більше як 4,0-4,5% допускається з позицій СОТ [1].

Кабінет Міністрів України ухвалив низку документів, які спрямовані на стимулювання збільшення обсягів експорту продукції вітчизняних підприємств оборонно-промислового комплексу. Відповідну постанову "Про збільшення статутного капіталу публічного акціонерного товариства "Державний експортно-імпорتنний банк" і внесення змін до його статуту" ухвалено за пропозицією Міністерства промислової політики на засіданні Кабміну. Мета ухвалення документа – надання підтримки підприємствам ОПК і спецекартерам (ДК "Вектор" та ДК «Укрспецекспорт») за зовнішньоекономічними контрактами, які укладаються без обов'язкового розміщення цими підприємствами 100% грошової застави на рахунках покриття і шляхом забезпечення АТ "Укрексімбанк" гарантій виконання зовнішньоекономічних договорів. У зв'язку з обмеженістю в оборотних коштах держпідприємств ОПК при значних темпах зростання експорту, а також із тим, що у АТ "Укрексімбанку" немає достатнього статусного капіталу для забезпечення таких гарантій, банк потребує збільшення статутного капіталу для підтримки підприємств-експортерів ОПК.

У світовій банківській практиці існують інструменти, які дають змогу найбільш повно і надійно захистити інтереси кредиторів: зміна платоспроможності майнового становища боржника практично не може вплинути на задоволення його вимог. До них належать: порука (банківські, фірмові й особисті гарантії); страхування комерційних ризиків; банківські вексельні й чекові авалі; сертифіковані банком чеки; гарантії урядів та урядових органів; безвідкличний і підтверджений першокласним банком акредитив; застава й іпотека нерухомості; передача права власності; платіж до відвантаження товарів; факторинг та інші засоби. Також у зарубіжній банківській практиці вжито низку заходів з мінімізації ризиків, що передбачає систему конкретизації джерел і проявів ризику та дій щодо їх пом'якшення.

Доречно розробити механізм запровадження таких інструментів в Україні.

Експортоорієнтований розвиток виробництва сучасної продукції відповідно до вимог світового ринку сприяє поліпшенню позиції України на міжнародній арені. Це набуває особливого значення на етапі ринкової перебудови економіки і стає фактором підтримки багатьох галузей і виробництв, джерелом надходження валюти для посилення інноваційної діяльності й задоволення соціальних потреб та економічної безпеки країн. Важливу роль у розвитку експортного виробництва України відіграють кредитні ресурси банків. Тому з'ясування та усунення факторів, що негативно впливають на збільшення прибуткових операцій банків з кредитування експортоорієнтованих підприємств є визначальною умовою структурних зрушень в економіці, технологічної модернізації галузей, підвищення конкурентоспроможності українських товарів та послуг.

Активізація банківського кредитування експортоорієнтованих підприємств можлива за умов удосконалення валютного законодавства та забезпечення з боку держави гарантій (там, де доцільно) для кредиторів та підприємств-експортерів. На державному рівні необхідно врегулювати питання створення та функціонування системи державної підтримки страхування та кредитування експорту. Зокрема, сформулювати мету державної підтримки експорту та визначити основні напрями, за якими здійснюється державна підтримка страхування та кредитування експорту.

Список використаних джерел:

1. Белінська Я.В. Державна підтримка експорту: зарубіжний досвід та уроки для України/ Я.В. Белінська // Стратегічні пріоритети. – 2008 – №3(8). – С. 120 – 131.
2. Геец В. Мы живем за счет тех ресурсов, которые нужно было сделать инвестиционными / В. Геец // Бизнес. – 2007. – № 37. – С. 28–29.
3. Кузьменко Т.В. Розвиток експортного потенціалу України/ Т.В.Кузьменко // Управління розвитком. – Х., 2007. – №4. – С.52–53.
4. Мілай А.О. Міжнародні кредитно-розрахункові та валютні операції: [навч. посіб.]/ А.О.Мілай — К. : МАУП, 2007. — 384с.
5. Якубовський М. Концептуальні основи стратегії розвитку промисловості України на період 2017 року / Якубовський М., Новицький В., Кіндзерський Ю. // Економіка України. – 2007.– № 11.– С. 4–20.
6. Офіційний сайт Міністерства економіки України: Державна підтримка українського експорту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrexport.gov.ua
7. Офіційний сайт національного інституту стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.niss.gov.ua
8. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>